

ОСОБИСТІСНІ ДОКУМЕНТИ ОФІЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ МАРІЇ СТАРИЦЬКОЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ЇЇ БІОГРАФІЇ

У статті розглянуто проблему використання особистісних документів офіційного характеру Марії Михайлівни Старицької як джерела до вивчення маловідомих фактів з її біографії. Визначено специфіку даної групи джерел, проаналізовано їхні інформативні можливості та досліджено значення матеріалів даного підвиду для уточнення ряду маловідомих фактів життя та діяльності доньки М. П. Старицького. Окремо приділено увагу невідомій до цього часу інформації.

Ключові слова: джерела офіційного походження, свідчення, біографія, історіографія, особистісні джерела офіційного походження, факт, реставрація, дослідження, діяльність, хронологія, аналіз, атестація, довідка, посвідчення, угода.

Постановка проблеми. В контексті розвитку сучасної гуманітарної науки великого значення набули біографічні дослідження. Останні, у свою чергу, спричиняють до залучення все більшої кількості неактуалізованих донині джерел та розвитку методик їхнього опрацювання. Це дозволяє вивчити маловідомі сторінки біографії українських діячів, уточнити ряд фактів їхньої діяльності. Одним з прикладів подібних досліджень є вивчення та введення до наукового обігу масиву документів офіційного походження для реставрації сюжетів з життя акторки і режисерки, старшої доньки Михайла Старицького, Марії Старицької (1865 – 1930). Особливе значення серед них належить особистісним документам офіційного характеру, що до цього часу залишаються поза увагою науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча життя і діяльність М. М. Старицької ставали об'єктом наукових і публіцистичних студій ще за радянських часів, на сьогоднішній день про діячку написано небагато. 1965 р. в журналі «Дніпро» Р. Єсипенком було

вміщено статтю «М. Старицька – митець-вихователь» [10], у якій стисло подано достовірну інформацію про освіту діячки, факти про її роботу в різних театральних трупах, про режисерські постановки в аматорських робітничих театрах та викладацьку діяльність у музично-драматичній школі М. В. Лисенка. Натомість, повністю випущено, найвірогідніше з ідеологічних міркувань, дані про її роботу в Театральному відділі при Міністерстві освіти Української Народної Республіки протягом 1917 – 1919 рр. Після набуття Україною незалежності постать М. Старицької привернула увагу письменника Юрія Хорунжого [30]. Він присвятив Марії Михайлівні розділ у книзі «Шляхетні Українки» [31, с.71 – 90]. У названих публікаціях Ю. Хорунжий зробив спробу відтворити біографію та описати творчий шлях відомої жінки. Втім, поза увагою автора залишилися важливі події з життя діячки: робота в Театральному відділі при Генеральному секретаріаті (пізніше Міністерстві освіти), досить схематично подано період життя М. Старицької 1920-х рр..

Досить ґрунтовно робота Марії Старицької та її сестри Людмили Старицької-Черняхівської у Театральному відділі при Генеральному секретаріаті (Міністерстві освіти) висвітлена в дослідженнях І. Романько «Театральна справа в Україні під час влади національних урядів (1917 – 1920 рр.)» [26], Л. Пухи «Лесь Курбас і кінематограф» [25, с. 44 – 66], О. Кірієнко [11].

Незважаючи на наявність окремих досліджень, окремі аспекти біографії доньки М. П. Старицького ще потребують уточнення та збагачення фактичним матеріалом.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих джерел для реставрації біографії Марії Михайлівни Старицької є особистісні документи офіційного характеру. Враховуючи те, що цей термін не є поширеним в історіографії, коротко зупинимося на його тлумаченні.

Особистісні документи офіційного характеру – це група джерел офіційного походження, оформлені в установленому законодавством порядку, що зафіксували інформацію про особу власника, його права та обов'язки, освіту, службовий чи соціальний стан або іншу біографічну інформацію. Структура цих джерел має обов'язкові елементи оформлення, до яких належать назва, що дозволяє його ідентифікувати, дата, підпис, печатка.

Документи цього підвиду формуються впродовж життя особи, факти з біографії якої вони засвідчують. Як правило, подібні джерела не містять розгорнутої інформації, а фіксують певний факт з високим рівнем вірогідності. Вони уточнюють або підтверджують дату народження або смерті, періоди навчання в освітніх закладах, стан здоров'я, фінансовий стан, службові посади в різні періоди життя, перебіг кар'єрного зросту, нагороди тощо. Методика їхнього використання складається з кількох основних етапів: виявлення методом джерелознавчої евристики, зовнішня критика, визначення датування, виокремлення кожного окремого факту на основі виявленої інформації, побудова хронологічної таблиці, аналіз встановлених відомостей, співставлення їх з уже відомими фактами з біографії особи та подіями конкретного історичного відрізка. Особливу увагу при вивченні особистісних документів офіційного характеру варто приділити зовнішній критиці: ретельному аналізу бланків, печаток, датувань, підписів, резолюцій (якщо є).

Особистісні документи офіційного характеру є важливим елементом у структурі джерельної бази для реставрації біографії Марії Старицької, оскільки зафіксували ряд важливих маловідомих фактів для відтворення хронології її життя та діяльності. Ця група джерел є репрезентативною для періоду 1880–1920-х рр. Найбільшого значення вони набувають при дослідженні кінця 1920-х рр., адже біографія М. Старицької цього періоду прописана досить схематично, з основний акцентом на викладацькій діяльності, яка незавжди підтверджена точними хронологічними рамками та назвами посад.

Серед особистісних документів офіційного характеру Марії Старицької, що збереглися до нашого часу, представлені атестати, договори про працевлаштування, ощадні книжки, посвідчення, членські квитки, заяви, медичні документи. Документи дають можливість уточнити рівень освіти, хронологію службової діяльності, причину смерті, майнове становище.

Більшість із виявлених на сьогоднішній день документів зберігається у фондівій колекції Музею видатних діячів української культури і є частиною родинного архіву Старицьких. За часів радянської влади родинні документи і матеріали зберігала онука М. П. Старицького Ірина Стешенко (1898 – 1987), за її ж заповітом усі збережені реліквії були передані до фондів музею М. Старицько-

го. Також особистісні документи офіційного характеру були віднайдені у колекції М. Старицького в Музеї театального, музичного та кіномистецтва України і Центральному державному архіві вищих органів влади та управління. Це машинописні, рідше – рукописні документи, на стандартних бланках, завірені підписами та печатками, на них зазначені місце та день видачі, вказано функціональне призначення. Хронологічно поява цих джерел датується 1880-ми рр., тобто видачею майбутній акторці документів про освіту. Перше з виявлених свідчень – атестація М. Старицької про закінчення Київської жіночої приватної гімназії 1882 р. [3], 1883 р., датується документ про закінчення VIII додаткового класу гімназії, що дозволяв їй викладацьку діяльність [2]. Дещо пізнішим періодом, 1894 р. датується атестат, виданий М. Старицькій директором школи-студії акторської майстерності у Санкт-Петербурзі О. Федотовим про здобуття фаху акторки [1]. Перші два з названих документів зафіксували оцінки з різних предметів. Таким чином, ми можемо встановити не лише рівень освіти діячки, а й проаналізувати схильність до окремих предметів та рівень знань.

На жаль, документальних джерел наступного періоду – другої половини 1890-х рр., тобто перебування М. Старицької у Санкт-Петербурзі, виявлено небагато. Одним із найважливіших є угода між нею та дирекцією театру на Васильєвському Острові, що детально розкривала умови, в яких доводилося працювати акторці. Цей документ був свого часу ретельно проаналізований Ю. Хорунжим, тому не будемо на ньому зупинятись детально [31, с. 76-77]. Щодо часів роботи М. Старицької у Театральному відділі, то довідки, заяви про відпустку, що зберігаються на сьогоднішній день у ЦДАВОУ також ставали об'єктами комплексних досліджень [11; 26].

Більш важливим і практично не уведеним до наукового обігу сегментом у комплексі особистісних документів офіційного характеру є матеріали, що зберігаються у фондівій колекції Музею видатних діячів української культури. Вони репрезентують період від 1915 р. по 1930 р. і дозволяють віднайти невідому до цього часу інформацію до життєпису Марії Михайлівни. Найважливіші факти, зафіксовані в особистісних документах офіційного характеру з 1915 по 1920 рр. наведемо у таблиці:

№ п/п	Рік	Факт з біографії	Назва документа	Номер одиниці збереження
1.	1915	Членство у Товаристві допомоги жертвам війни «Юг России».	Білет № 31 Старицької М. М. Члена Товариства надання допомоги населенню Півдня Росії, постраждалому від воєнних дій.	ММС. – КН-10945. – РД-553.
2.	1918	Робота викладачем декламації у І Київському комерційному училищі	Посвідчення № 39 Київського І комерційного училища.	ММС. – КН-10946. – РД-554.
3.	1919	Робота у драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка.	Копія посвідчення № 28 Драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка.	ММС. – КН-6138. – РД-117
4.	1920	Робота у Вищому Музично-Драматичному Інституті ім. М. В. Лисенка.	Посвідчення № 418 Старицької М. М. Вищий Музично-Драматичний Інститут ім. М. В. Лисенка.	ММС. – КН-10952. – РД-560.
		Робота у Подільському обласному архіві.	Прохання Старицької М. М. на ім'я завідуючого Подільським обласним архівом про надання відпустки.	ММС. – КН-10971. – РД-579.
		Робота у відділі культури Подільського губернського відділу народної освіти	Посвідчення № 2459 Старицької М. М., видане Подільським губернським відділом народної освіти	ММС. – КН-10949. – РД-557.
		Закупівля нот для мандрівничої трупи відділу політосвіти.	Мандат Старицької М. М., виданий відділом політпросвіти Подільського військового комісаріату.	ММС. – КН-10950. – РД-558.
		Робота артисткою радянського театру ім. І. Франка в м. Черкаси.	Посвідчення № 3034, видане Старицькій М. М. Повітовим відділом Народної Освіти на Черкащині. 3 серпня	ММС. – КН-10951. – РД-559.

Як видно з таблиці, перелічені документи дають можливість встановити наступні факти біографії: участь у діяльності Товариства допомоги постраждалим від бойових дій «Юг Росії», робота у Подільському обласному архіві, у радянському театрі ім. І. Франка. А найголовніше – завдяки виявленій інформації можемо відтворити

перебіг подій у найменш дослідженому періоді життя М. Старицької – у 1920 р. А саме: 1920-го вона залишила Київ (хоч перебувала там ще на початку року і працювала у Музично-драматичному інституті [20]). Залишивши неспокойне місто, М. Старицька не попрямувала до сестри, Людмили Старицької-Черняхівської, яка на той час перебувала у Кам'янці-Подільському, а зупинилась у Вінниці. Там вона влаштувалась на роботу до Подільського обласного архіву [23]. Одночасно співпрацювала з мандрівною трупю при Подільському відділі політосвіти, якій допомагала організувати роботу, придбати реквізит, ноти [13; 15]. Як відомо, ще в січні 1920 р. у Вінниці під керівництвом Гната Юри розпочав діяльність театр ім. І. Франка; серед акторського складу були й колишні учні та знайомі Марії Михайлівни – Амвросій Бучма, Олекса Ватуля, Олександр Юра-Юрський. Наприкінці літа того ж року трупа театру І. Франка переїхала до Черкас, а М. Старицьку за розпорядженням Київського губернського відділу Народної освіти призначили в ній акторкою [16]. З поверненням до Києва Марія Михайлівна остаточно завершила акторську діяльність, втім впродовж наступних років продовжувала підтримувати дружні стосунки з колишніми колегами по сцені [28].

Наступний часовий проміжок, представлений у особистісних документах офіційного характеру охоплює 1925 – 1930 рр. і розкриває теми педагогічної роботи М. Старицької, святкування її ювілею, присвоєння почесних звань, членство у Всесоюзному професійному союзі робітників мистецтва тощо. Ця інформація є більш відомою дослідникам, втім актуалізація джерел дозволяє уточнити хронологічні межі та особливості у назвах посад. Аналіз документів доводить, що з середини 1920-х рр. Марія Михайлівна викладала не лише у Музично-драматичному інституті, а й у новоствореному Державному театральному технікумі. Наприклад, 15 липня 1925 їй було видано посвідчення Державного музично-драматичного інституту ім. М. В. Лисенка [20; 21] а 21 липня того ж року надане «Посвідчення Державного театального технікуму», що вона викладає у цьому навчальному закладі художнє читання [17]. Посвідчення, видане їй у Державному театральному технікумі у серпні 1925 р., доводить призначення її на посаду професора [22] і т. п.

Цінними для встановлення хронології життя діячки є виписки з протоколів про присвоєння почесних звань М. Старицькій – за-

служеної артистки УСРР [6], заслуженого професора [5], процес обговорення та відхилення присвоєння звання Народної артистки [8], призначення їй академпенсії [7]. Збереглася низка документів, що розкривають процес підготовки до ювілею діячки 1927 р. [24]. Одним із найцінніших документів, датованих 1927 р., є угода, укладена між М. Старицькою та Всеукраїнським фотокіноуправлінням про екранізацію сценарію «Доля жінки-кріпачки» (за творами Т. Шевченка), оскільки саме цей документ розкриває маловідому сторінку діяльності доньки видатного драматурга – її роботу як сценариста [27].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи стислий огляд особистісних документів офіційного походження, можна зробити наступні висновки. По-перше, ця група матеріалів хоч і є мало вивченою на даному етапі, але потребує подальшого ґрунтовного дослідження, оскільки є джерелом нових фактів з високим ступенем вірогідності. По-друге, зафіксована у них інформація є фрагментарною, а тому використання подібних джерел у біографічних та просопографічних дослідженнях має бути комплексним та співставлятися з іншими видами рукописних та зображальних джерел.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Атестат № 33 М. М. Старицької, виданий О. Федотовим. Москва-Санкт-Петербург, 01. 05. 1894 // Музей М. Старицького (далі – ММС). – Книга надходжень (далі – КН).-10978. Рукописні документи (далі – РД).-586. – 1 арк. – Друк.
2. Атестат М. М. Старицької про закінчення VIII додаткового класу Приватної Жіночої Гімназії Ващенко-Захарченко. Київ, 08.06. 1883 // ММС. – КН-10979. – РД-587. – 1 арк. – Друк.
3. Атестація Старицької М. М. про закінчення Київської приватної жіночої гімназії. Київ, 1882 р. // ММС. – КН-11053. – РД-661. – 2 арк. – Авторизований машинопис.
4. Білет № 31 Старицької М. М. – члена Товариства надання допомоги населенню Півдня Росії, постраждалому від воєнних дій. Київ, 29. 06. 1915 р. // ММС. – КН-10945. – РД-553. – 1 арк. – Друк.
5. Витяг з протоколу № 6 засідання Колегії Народного Комісаріату Освіти УСРР про присвоєння Старицькій М. М. звання «Заслужений професор». Київ, 08. 04. 1927 // ММС. – КН-10970. – РД-578. – 1 арк. – Авторизований машинопис.
6. Витяг з протоколу № 16 засідання колегії Народного комісаріату Освіти УСРР від 2 липня 1926 р. «Про присвоєння звання Заслуженої артистки»

М. М. Старицькій // ММС. – КН-10965. – РД-573. – 1 арк. – Авторизований машинопис.

7. Витяг з протоколу № 16 засідання Постійної комісії по призначенню академпенсії професору Старицькій М. М. Київ, 24. 04. 1928 // ММС. – КН-10968. – РД-576. – 1 арк. – Авторизований машинопис.

8. Витяг з протоколу засідання Президії Київського Губраймису 06.10.1924 р. про присвоєння Старицькій М. М. Звання «Народної артистки» // ММС. – КН-10964. – РД-572. – 1 арк. – Авторизований машинопис.

9. Довідка, видана Старицькій М. М – члену Робмису. Київ, 1930 р. // ММС. – КН-10962. – РД-570. 1 арк. – Авторизований машинопис.

10. Єсипенко Р. Митець-вихователь М.М. Старицька / Р. Єсипенко // Дніпро. – 1965. – № 12. – С.124 – 126.

11. Кірієнко О. Планування Марією Старицькою та Людмилою Старицькою-Черняхівською розвитку української театральної справи. 1917 – 1918 рр. / О. Кірієнко // Роль визначних особистостей – митців, діячів науки та культури у процесі формування національної самосвідомості наприкінці XIX – поч. XX ст. Матеріали VII – VIII наукових семінарів. – К., 2013. – С. 41 – 63.

12. Копія посвідчення № 28 Драматичного театру ім. Шевченка, виданого Старицькій М. М. Київ, 2.1919 // ММС. КН-6138. – РД-117. – 1 арк. – авторизований машинопис.

13. Мандат Старицької М. М., виданий відділом політпросвіти Подільського військового комісаріату. 23. 07. 1920 // ММС. – КН-10950. – РД-558. – 1 арк. – Авторизований машинопис.

14. Посвідчення № 39 Старицької М. М. – викладача декламації у Київському I комерційному училищі. Київ, 19.06. 1918 // ММС. – КН-10946. – РД-554. – 1 арк. – Машинопис.

15. Посвідчення № 2459, видане Старицькій М. М. Подільським Губернським відділом народної освіти. 04. 07. 1920 // ММС. – КН-10949. – РД-557. – 1 арк. – Авторизований машинопис.

16. Посвідчення № 3034 Старицької М.М., видане Повітовим відділом Народної Освіти на Черкащині. Черкаси, 03.08. 1920 // ММС. – КН-10951. – РД-559. – 1 арк. – Рукопис, друк.

17. Посвідчення № 232 Старицької М. М. – викладача Державного театрального технікуму. Київ, 21. 07. 1925 // ММС. – КН-6137. – РД-116. – 1 арк. – Машинопис.

18. Посвідчення № 946, видане Старицькій Марії Михайлівні – заслуженому професору. Державний театральний технікум. Київ, 27.05. 1927 // ММС. – КН-10961. – РД-569. – 1 арк. – Машинопис, друк.

19. Посвідчення № 9003 Старицької М. М. – інваліда праці, особистої пенсіонерки. Київ, 25.08.1925 // ММС. – КН-10958. – РД-566. – Машинопис, друк.

20. Посвідчення № 418 Старицької М. М. – викладача Вищого Музично-Драматичного Інституту ім. М. В. Лисенка. Київ, 01. 12. 1920 // ММС. – КН-10952. – РД-560. – 1 арк. – Машинопис.

21. Посвідчення № 2729 Старицької М. М. Державний Музично-Драматичний Інститут ім. М. В. Лисенка. Київ, 15. 07. 1925 // ММС. – КН- 10956. – РД-564. 1 арк. – Друк.
22. Посвідчення Старицької М. М. – професора Державного Театрального технікуму. Київ, серпень 1925 р. // ММС. – КН-10959. – РД-567. – 1 арк. – Друк.
23. Прохання Старицької М. М. на ім'я завідуючого Подільським Обласним Архівом про надання відпустки. 23. 07. 1920 // ММС. – КН-10971. – РД-579. – 1 арк. – Рукопис.
24. Протокол від 05.04. 1927 засідання ювілейної комісії по вшануванню Старицької М. М. // ММС. – КН-10966. – РД-574 – 1 арк. – Машинопис.
25. Пуха Л. Лесь Курбас і кінематограф / Л. Пуха – Черкаси: Сіач., 1999. – С. 44 – 66.
26. Романько І. І. Театральна справа в Україні під час влади національних урядів (1917 – 1920 рр.) / І. Романько; ред. О. Д. Бойко; НАН України, Ін-т історії. – К.: [б.в.], 1999. – 35 с. – (Історичні зошити).
27. Угода між Всеукраїнським фотокіноуправлінням та Старицькою М. М. і Чопівською про сценарій «Доля жінки кріпачки» (за творами Шевченка). Київ, 30.04. 1927 // ММС. – КН-10960. – РД-568 – 2 арк. – авторизований машинопис.
28. Старицька М. М. з акторами театру ім. І. Франка в Криму. Крим, 1926 р. // ММС. – Фото (Фо)-320.
29. Угода між дирекцією Васильєвоостровського театру і М. М. Старицькою. Санкт-Петербург, 11.09 1894 // Музей театрального, музичного та кіномистецтва України. – Ф. М. Старицького. – Од. зб. – Р-1701. – Машинопис, 2 арк.
30. Хорунжий Ю. Гідна свого роду і народу: (Про Марію Старицьку) / Ю. Хорунжий // Україна. Наука і культура. – К., 2002. – Вип. 31. – С. 372–379.
31. Хорунжий Ю. М. Шляхетні українки: Есеї-парсуни / Ю. Хорунжий. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2003. – 260 с.

Одержано редакцією – 4.11.2015

Прийнято до публікації – 10.12.2015

Summary. Gural O. Personal documents of an official nature Staritskaya Mary as a source to study her biography. In the article the problem of the use of personality documents of official character of Maria Staricka as sources is considered to the study of not popular facts from biography of figure. Certainly specific of this group of sources, their informing possibilities and investigational values of materials of this subspecies are analysed for clarification of row of not popular fops of life and activity of daughter of M. of P. of Starickogo. Attention unknown to this time information is separately.

Keywords: sources of official origin, certificate, biography, historiography, personality sources of official origin, fact, restoration, research, activity, chronology, analysis, attestation, certificate, certification, agreement.

УДК 821. 161. 2. 091

Галина АЛЕКСАНДРОВА

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ ТА ІВАН СТЕШЕНКО: РОДИННІ І ТВОРЧІ ЗВ'ЯЗКИ

У статті розглядаються факти безпосередніх контактів між визнаним класиком української літератури Михайлом Старицьким (1840-1904) та забороненим радянською владою і маловідомим нині письменником, чоловіком Оксани, доньки М. Старицького, Іваном Стешенком (1874-1918) на основі листів, рецензій, спогадів, літературно-критичних статей, які доводять, що творчість М. Старицького наклала значний відбиток на становлення громадянської позиції та художньо-естетичних засад І. Стешенка, вплинула на формування його як поета. Наголошується, що простеження контактної-генетичних зв'язків між творчістю цих двох письменників, зокрема в царині поезії, нині є актуальним, оскільки дасть змогу досягнути міру і якості засвоєння І. Стешенком традицій М. Старицького, що важливо для з'ясування естетичної вартості української поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст. та явищ спадкоємності в межах національної літератури. Порівнюються їхня громадянська, пейзажна та інтимна лірика, яка свідчить, що І. Стешенко продовжив і розвинув традиції М. Старицького. Хоча митці перебувають у різних літературних «рядах», але їхня поезія має дуже багато спільного, уособлює проблемно-тематичні та естетично-виражальні шукання межі ХІХ – ХХ століть, синкретизм стилєвих тенденцій, яскраво характеризує особливості розвитку художнього мислення означеної доби.